

Een hof tot ons gerief

De geschiedenis van
☛ zeven buitenplaatsen ☛
en hun bewoners

Caspar Visser 't Hooft

Met een voorwoord van
Arthur Umbgrove

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord – Arthur Umbgrove 9

Inleiding 15

Bellevue 19

Schoonenburg 51

Vreugd en Rust 83

Het slot van Rossum 105

Vredelust 143

De Eversberg 167

De Duno 201

Nawoord 221

Genealogieën 225

Geraadpleegde literatuur 233

Het is geen klein vermaak, te zitten met een boekje
Omtrent een groene laan, of in een eenzaam hoekje,
Te lezen enig werk, dat onze ziele sticht,
Of God een offer doen, met enig zoet gedicht.
Dit zou het leven zijn, dat ik me zou verkiezen,
Ik wou mijn eigen zelfs met zo te doen verliezen;
Ja wens alzo te zijn, tot aan mijn leste reis
Om, eer de dood genaakt, te scheiden uit het vleis.
Het is van ouds gemerkt, dat even dorre luiden
Nog vinden haar vermaak omtrent de groene kruiden,
Omtrent een keerstig hout, dat in de velden groeit,
Of in het blij gewas, dat in de tuinen bloeit.
Een akker, niet te groot, naar eis te laten bouwen,
Een hof tot ons gerief te laten onderhouden,
Een tuin daarin het moes voor onze keuken wast,
Is ja een zoet bedrijf, dat oude lieden past.

Jacob Cats

The past is never dead. It's not even past. All of us labor in webs spun long before we were born, webs of heredity and environment, of desire and consequence, of history and eternity. Haunted by wrong turns and roads not taken, we pursue images perceived as new but whose providence dates to the dim dramas of childhood, which are themselves but ripples of consequence echoing down the generations. The quotidian demands of life distract from this resonance of images and events, but some of us feel it always.

William Faulkner

Inleiding

In mijn zitkamer staat een oude kast vol met archieven en fotoalbums. Ze zijn uit mijn familie afkomstig, van vaderskant, van moederskant. Als kind luisterde ik graag naar de verhalen van mijn grootouders, mijn oudooms en oudtantes. En tot veel later nog naar die van mijn moeder die ook goed kon vertellen. Deze belangstelling voor de familiegeschiedenis viel blijkbaar op, reden voor de familie om mij al die oude paperassen en foto's toe te schuiven. Allang blij dat iemand zich ervoor interesseert! En daar stond dan die kast, jarenlang grijsde hij me toe. Doe wat met me – scheen hij te zeggen. Ja, maar wat? Het antwoord kwam in de vorm van het verzoek van een goede vriend van mij, Jurjen Zeilstra, die met een studieproject bezig was over het leven en werk van mijn grootvader Dr. W.A. Visser 't Hooft, bekend vanwege zijn belangrijke rol in de kerkelijke oecumene. Jurjen vroeg of ik afbeeldingen had van de huizen waarin de voorouders van mijn grootvader hadden gewoond. Al zoekende stuitte ik op een mapje met foto's van de buitenplaats Bellevue bij Dordrecht waar mijn grootvader in zijn vroege jeugd bij een geliefde oudtante kwam logeren. Al sinds een tijdje vond ik dat het nu toch echt tijd werd iets over het voorgeslacht te schrijven (die grijnzende kast!), het enthousiasme waarmee Jurjen aan de biografie van mijn grootvader

werkte was aanstekelijk, nu had ik de rode draad te pakken: buitenplaatsen!

Want er waren niet alleen Bellevue en tante Marie. In de negentiende en het begin van de twintigste eeuw woonden ook andere voorouders in statige buitenhuizen, met zulke suggestieve namen als Schoonenburg, Vreugd en Rust, het slot van Rossum, Vredelust, De Eversberg, De Duno... En dit gegeven 'buitenplaats' zag ik als een prima kapstok om allerlei verhalen en anekdotes aan op te hangen. Over kapitein Visser, die rond 1835 naar Deshima, de Nederlandse factorij bij Nagasaki, voer. In die tijd waren Nederlanders de enigen die handel mochten drijven met Japan. Over een burgemeester van Middelburg die grappige gedichten schreef en die wegens een zedenschandaal moest aftreden. Wat er precies gebeurde is in de familie altijd taboe gebleven. Over een Haagse kunstschilder, bekend om zijn prachtige strandgezichten. Over een hofdame van Anna Paulowna die niet alleen bijzonder bazig was, maar ook een schaamteloze koppelaarster. Over een gouverneur-generaal van Nederlands-Indië die orchideeën verzamelde en die getrouwd was met een Spaanse die hij had geschaakt. Om maar een paar voorbeelden te noemen.

Zeven buitenplaatsen. Van twee is niets meer over. Van twee andere bestaat alleen nog de parkaanleg. Een van de huizen is dusdanig verbouwd dat het niets meer te maken heeft met wat het was toen mijn overgrootouders er nog woonden. Twee staan er nog in volle glorie bij. In geen van de zeven woont meer familie.

Wat volgt is verhalende geschiedenis. Voor de overgeleverde verhalen en anekdotes heb ik veel plaats ingeruimd. Ze geven iets weer van de vaak humoristische 'toon' die zo typisch was voor het milieu waartoe mijn voorouders behoorden. Dit wis-

sel ik af met persoonlijke beschouwingen. Toch heb ik er werk van gemaakt de gegevens zoveel mogelijk aan serieus geschiedkundig materiaal te toetsen, teneinde ze in een wijder historisch perspectief te kunnen plaatsen. Ik begin met de buitenplaatsen waar destijds de voorouders van mijn vader woonden, en eindig met die van de voorzaten van mijn moeder. Met de familie van mijn vader verblijven we in Holland en Zeeland, met die van mijn moeder verplaatsen we ons naar Gelderland en Overijssel, en reizen we zelfs naar de koloniën. Hiermee wordt wat een reis door de tijd is, ook een reis door ons mooie Nederland, en verder.

Bellevue

I

Buitenplaatsen verschillen niet alleen daarin van stadshuizen dat je ze op het platteland tegenkomt, en dat ze worden omgeven door grote parken, maar ook door andere kenmerken. Voor buitenplaatsen gold wat op stadshuizen minder van toepassing was: het versterkte de familieband. Families vereenzelvigden zich met de buitenplaats die zij zelf, of naaste verwanten, bezaten. Stadshuizen waren boven alles functioneel. Je woonde er zolang ze aan de functie die je ze had toebedacht voldeden. Wanneer een huis te klein werd, omdat de familie zich had uitgebreid, dan keek je uit naar een groter pand. Wanneer het te groot werd, omdat de kinderen waren uitgevlogen, en lege vertrekken zo kil aandoen, dan ging je op zoek naar kleiner. Bij buitenplaatsen golden andere maatstaven. Ze herinnerden mensen eraan dat ze deel uitmaakten van een familie die uitgebreider was dan het kerngezin, en dat zowel in ruimte als in tijd. Mijn grootvader mocht dan wel weten dat hij een hele schare neven en nichten van ongeveer zijn leeftijd had, als hij ze niet elke zomer op Bellevue was tegengekomen, om samen allerlei spannende avonturen te beleven, in het park, in de stal, op de zolder, was dit bij een

bloedeloos weten gebleven. Die zomers samen doorgebracht, dat schiep pas het familiale saamhorigheidsgevoel dat heel zijn leven belangrijk voor hem was. Hierbij komt dat een buitenplaats meestal sinds meerdere generaties in de familie zat, of er op z'n minst, bij een aankoop, toe was voorbestemd er een tijdlang in te blijven. In deze zin zijn buitenplaatsen als de opvolgers van de middeleeuwse kastelen te beschouwen, en dat verschafte ze de soort glans die van oude, eerbiedwaardige dingen uitgaat. En dat zeker in de ogen van de families die ermee waren verbonden. De grens tussen kasteel en buitenplaats is niet altijd even scherp te trekken. Veel middeleeuwse kastelen hebben in de loop van de tijd dusdanig ingrijpende verbouwingen ondergaan dat het oorspronkelijke karakter van versterkte burcht verdween (torens met schietgaten, slotgrachten enzovoort). Het werden luthoven in parkland, en qua vorm en architectuur is het vaak moeilijk, en soms onmogelijk, het verschil aan te wijzen tussen zo'n omgebouwd kasteel en een buitenplaats waarvan de datering niet verder teruggaat dan de achttiende of negentiende eeuw. Deze verwarring maakte het de familie van een buitenplaats alleen maar makkelijker zich op hun buiten in een kasteel te wanen waarin de voorouders al sinds eeuwen huisden. Ook als ze heel goed wisten dat het pas twee, drie generaties eerder begon.

In het geval van Bellevue begon het bij de overgrootouders van mijn grootvader. Oorspronkelijk lag Bellevue buiten de stad – Dordrecht – maar het werd al gauw nadat het in de familie kwam door de nieuw aangelegde spoorbaan van het platteland afgesloten. Dit spoor dat ten zuiden van het centrum liep, wierp Bellevue als het ware terug tot de stad. Maar met zijn grote park, met grachten en vijvers, bleef men het toch een 'buitenverblijf'

noemen. Aan de nabijheid van de binnenstad is het trouwens te wijten dat het buiten nu weg is. Bij de stadsuitbreidingen van de jaren dertig van de vorige eeuw werd het huis gesloopt en het park volgebouwd.

Ik ken Bellevue alleen van wat ik erover door mijn grootvader heb horen zeggen, van de enkele aantekeningen die hij erover heeft gemaakt, en van een tiental oude foto's uit het familiearchief dat ik beheer. Ik vermoed dat ze dateren van ongeveer 1910. Ze zijn flink vergeeld, maar je kunt de dingen nog duidelijk onderscheiden. De foto's zijn stuk voor stuk keurig op een grijs kartonnen passe-partout geplakt, 20 bij 16 centimeter. Je zou ze zo in kunnen lijsten. Voor de stapel is destijds een zwart kartonnen mapje gemaakt, van dezelfde omvang, met op de voorkant een foto van het ingangshek. Links ervan de met wilde wingerd begroeide voorgevel van de tuinmanswoning. Boven deze foto staat in sierlijke gouden letters 'Belle – Vue'. We rijden langs de hekkenpalen – er prijken stenen vaasjes op – over de oprijlaan verder, en we naderen het huis. Een tweede foto toont ons aan het einde van een brede grindlaan, zonder een sprietje onkruid, omringd door hoge bomen en sierstruiken, een vierkant gebouw. Mooi, strak symmetrisch, en klein. Ja, klein! Een hoge voordeur in het midden, een laag raam links, een laag raam rechts. Een andere foto toont ons het huis van dichterbij, ditmaal is de voordeur open en zien we in de deurpost een vrouw met een schort en een bezem staan. De dienstbode. Achter haar loopt een trap, met een looper, naar boven. Ik begrijp het, de 'bel étage' begon pas op de eerste verdieping. De ramen zijn daar een stuk hoger dan op de begane grond. Een hoog raam links, een hoog raam rechts, en vlak boven de voordeur een hoog raam dat nog hoger lijkt omdat het – net als de voordeur – wordt omge-

ven door krullerig pleisterwerk (zogenaamd ‘risaliet’). Boven de eerste verdieping begint het dak, met twee vooruitspringende dakramen. En dat is alles.

Ik begrijp het niet. Wanneer ’s zomers hele hordes neven en nichten samenkwamen, waar werden ze dan ondergebracht? Tussen de familiepapieren vind ik een brochure met daarin een nauwkeurige beschrijving van het geheel. Deze brochure dateert van 1914 en is van de hand van een notaris D.W.I. Harshagen. Vrolijk maakt het me niet: het gaat om de veiling en de afslag in percelen van de buitenplaats – want het werd blijkbaar niet in zijn geheel verkocht, maar stuksgewijs. Tante Marie, de permanente bewoonster van het buiten, stierf in 1913, niemand van de familie nam Bellevue over, niemand van de familie was daar waarschijnlijk toe in staat. Jammer! Wel word ik door de brochure wijzer. Het boekje bevat een plattegrond van het terrein (groot 2 hectaren, 39 aren en 42 centiaren), en daarop staat ook het huis aangegeven. Ik zie dat het minstens tweemaal zo diep was als breed. Die façade, op de foto, werkte bedrieglijk. Ik lees vervolgens de beschrijving van het interieur, en het klopt: tot aan de achterkant van het huis volgden, links en rechts van een gang, meerdere vertrekken elkaar op: voorkamers, suites, tussenkamers, achterkamers, en met helemaal achter (aan het einde van de gang) een grote koepelkamer ‘met een zeer fraai plafond’. Boven, op zolder had je een dienstbodenkamer en een logeerkamer. Het souterrain met de lage ramen bevatte tuin-, bad-, mangel-, dienstbode- en andere kamers, privaat, wijnkelder, keuken, provisiekamers en bergplaatsen. Al met al een behoorlijk volume! Al had er wat mij betreft wel een tweede WC (‘privaat’) bij gemogen (maar misschien deden mijn grootvader, oudooms, oudtantes alles nog in de emaille ‘pot de chambre’,

die ze 's nachts onder hun bed schoven, en die de dienstbode 's ochtends mocht komen halen om leeg te maken. Wie kan het nog zeggen?

Zou het hier gaan om iets wat vanouds kenmerkend was voor Nederland? Je verstoppt je rijkdom? Het valt altijd weer zo op wanneer je in het buitenland reist, hoe veel groter er de huizen zijn. En dan hebben we het alleen nog maar over de huizen, vergelijk ook de Franse *demeures* en de Engelse *stately houses* met onze kastelen en landhuizen. Daarbij vergeleken hebben ze op het eerste gezicht weinig om het lijf. Enkele uitzonderingen daargelaten. Een kwestie van plaats en ruimte? In de negentiende eeuw was Nederland al een behoorlijk dichtbevolkt land, wie dan te veel plaats inneemt doet dat ten koste van anderen. Een kwestie van breed gespreide welvaart, van een samenleving waarin de verschillen binnen de perken bleven? In vergelijking althans met hoe het er op dat punt in veel andere landen voorstond. Wellicht. Maar mogelijk is hier ook sprake van een typisch calvinistische soberheid. Alleen God verdient lof en eer. Wanneer mensen bewondering willen afdwingen, door bijvoorbeeld met hun bezittingen te pronken, eigenen ze zich toe wat uitsluitend God toekomt. Hoe dan ook, het blijft bij ons klein en bescheiden. Uiterlijk, en op het eerste gezicht althans. Ja, ik zie Bellevue als een zinnebeeld van deze typische Nederlandse trek, met het tikkeltje schijnheiligheid dat erbij hoort. De façade – de kant van het huis die de eerste indruk verschaft – is smal, maar eenmaal binnen blijkt de ruimte tot diep naar achteren door te lopen. Eenzelfde fenomeen kom je ook tegen bij de zeventiende-eeuwse regentenportretten van onze grote meesters. De heren en de dames zijn gekleed in het zwart, zogenaamd sober, maar let eens goed op de details! Op die kostbare parelketting

van Agnes (ik noem zomaar een naam), op die uiterst geraffineerde kanten kraag van Andries. In een land als Frankrijk is het precies omgekeerd: de mooie façade verbergt vaak niets, of maar weinig. Ze zijn veel breder dan bij ons, maar kijk er eens achter! Ik bezocht onlangs een Frans kasteel. Het wordt als een van de mooiste van de hele streek beschouwd. Een prachtige classicistische façade, weids, met twee vleugels die een groot voorplein met een ronde vijver omsluiten. Je loopt het bordes op, je gaat door een hoge deur naar binnen, je betreedt een zaal, en... nog geen tien stappen verder heb je een glazen deur die naar het park achter leidt. Dit kasteel is beslist groter dan Bellevue was, maar minder dan je in eerste aanleg, bij aankomst, zou verwachten. O ja, en dan bedenk ik nog een zoveelste reden waarom we in Nederland geneigd waren onze rijkdom te verbergen. We zijn een handelsvolk, en wie handel drijft wil de klant natuurlijk tonen dat het hem, met zijn bedrijf, voor de wind gaat. Armoede wordt gewantrouwd. Maar anderzijds is het ook weer niet slim om te veel over je vermogen van de toren te blazen, want dan dreigen de prijzen te stijgen. De handelspartners denken dan dat ze er bij jou heus nog wel een schepje bovenop kunnen doen. Kortom, een delicaat evenwicht. Bellevue lag even buiten een oude handelsstad, Dordrecht. Het kwam in de familie dankzij de handel, want de som die mijn voorouders voor de buitenplaats moesten neerleggen was met handel verdiend. Hij was de kapitein van een koopvaardijship dat voer op de Oost. Zij was de dochter van een reder. Als dat geen handel is?